

พระราชบัญญัติ

ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ

หนังสือพระราชบัญญัติในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง พระราชบัญญัตินี้ได้ตราไว้เพื่อให้การอนุรักษ์และค้นคว้าอย่างกว้างขวาง ทรงสอนสุนอย่างละเอียดถี่ถ้วน จนได้เค้าความจริง จึงทรงพระราชบัญญัตินี้ดังนี้

พระราชบัญญัตินี้ของพระองค์ถือได้ว่า เป็นตัวอย่างของการศึกษาค้นคว้าทางด้านประวัตศาสตร์และโบราณคดีได้เป็นอย่างดี

พระราชบัญญัติ

เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่า ราชอาชีวاست

พระราชบัญญัตินี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงพระราชบัญญัตินี้เรื่อง วัดสมอราย เป็นท่านองพระราชบัญญัติประวัติราชอาชีวاست ในสมัยที่ทรงปฏิสังขรณ์วัดนี้ทั้งวัด เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑

โครงการสร้างวัดสมอราย

วัดสมอรายนี้ ไม่ปรากฏชื่อว่าผู้ได้สร้างและสร้างมาตั้งแต่ครั้งใดตามซึ่งเห็นว่าวัดสมอรายและวัดสมอแครงเป็นคู่กัน เป็นวัดเก่ามาก่อนที่จะใช้ภาษาอังกฤษ และภาษาไทยใหม่ ๆ พูดเป็นพื้นเมือง เช่น ชื่อวัดบวรมงคลเรียกว่า วัดลิงชน แล้วดูสิ เป็นต้น ชื่อเป็นภาษาขอมโบราณจึงเห็นว่าจะเป็นวัดเก่าแก่ก่อนวัดลิงชน วัดสัมเกลียง วัดโบสถ์ขึ้นไป และเป็นวัดสมะฝ่ายอรัญวาสี เป็นวัดราษฎร์จึงไม่มีชื่อเสียงผู้สร้าง ซึ่งไม่เหมือนวัดเขมาราชาราม ซึ่งปรากฏว่าเป็นวัดสมเด็จพระบรมราชินบดีที่ ๑ พระเจ้าอยู่หงส์ ทรงสร้าง

ชื่อวัดสมอราย

ชื่อวัดสมอรายตามที่เคยแปลกันในชั้นหลังว่า เพราหมีตัน สมอปลูกเรียงรายอยู่หน้าวัด เป็นความคิดของผู้ไม่รู้จักศัพท์ขอมพากษ์ เดาขึ้นเป็นภาษาไทย จนภายหลังเจ้าอาวาสนำต้นสมอมาปลูกเรียงรายไว้ เพื่อจะให้ต้องด้วยนามวัด

“วัดสมอแครง” ซึ่งเป็นวัดคู่กัน คำในภาษาไทย “แครง” หมายถึงรูปเป็นกานฯ สำนไว สำหรับเป็นเครื่องดัดน้ำ หอยที่มีรูปร่างคล้ายกันเช่นนี้เรียกว่าหอยแครง เครื่องที่ถ่วงไว้หรือเกี่ยวไว้ไม่ให้เรือลอยไปเรียกว่า “สมอ” ใช้ใช้ก้อนศิลาหรือเหล็ก เป็นเครื่องถ่วงเครื่องเกี่ยว

* วัดเทราชาภูมิชร

“ เพราะฉะนั้น คำว่า “สม” มาจากภาษาขอมที่เรียกว่า “ຄມ” แปลว่าก้อนศิลา ตัว ถ ไทยเราไม่ได้รับสันทัดเรียง ถ้าคำใดที่เป็นตัว ถ มัก จะเรียกเพียงเป็น ส จนลงเป็นภาษาใช้ ส แทน ถ วัดสมอรายแปลว่ามีก้อนศิลาราย ๆ วัดสมอแครง เข้าสมอแครง แปลว่าศิลาแข็ง เข้าสมอตอน แปลว่า เมืองก้อนศิลา

วัดสมอรายซึ่งเป็นวัดราชอาชีวास

“ วัดสมอรายนี้คงจะได้สร้างมาแต่ครั้งกรุงละโว ถูกกรุงศรีอยุธยาเดิม ซึ่งยังใช้ภาษาขอม อัญม่ากกว่าชั้นหลัง ครั้งกรุงทวาราวดีครีอยุธยา เหตุฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่า วัดนี้เป็นวัดโบราณเก่า แก่นก อันจะสืบทอดเริ่มสร้างไม่ได้ เหตุด้วยวัดไม่เป็นวัดสลักสำคัญดังกล่าวมาแล้วจึงไม่มีชื่อเสียง ปรากฏในเรื่องราวอันใด.....”

วัดสมอรายในกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชนิรันดร์ชื่อช่องสร้างพระราชรามที่ชารุด หรุดโกรน จึงได้ทรงบันบีนส่วน ๆ

ให้ส่วนในพระบรมมหาราชวังทรงปฏิสังขรณ์ เช่นวัดโพธิ์ เป็นวัดพระเชตุพน วัดสะแก เป็นวัดสารกษาปณิช วัดเลี่ยบ เป็นวัดราชบูรณะ วัดทอง เป็นวัดสุวรรณ ทรงสร้างใหม่ คือ วัดสุทัศน์ เทพวราราม วัดเหล้าน้ำทรงปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นโดยประณีตเหมือนทำใหม่ทั้งสิ้น ส่วนที่เป็นแต่ ปฏิสังขรณ์ เช่นวัดท้ายตลาด คือวัดโมพีโลก วัดพลับ คือวัดราชสิทธาราม วัดศาลาสีน่า คือวัดคูหา สวรรค์ ปฏิสังขรณ์แต่พอใช้ได้

กรมพระราชวังบวรมหาสุรสินนาท ทรงปฏิสังขรณ์วัดสลัก วัดสำเพง วัดปทุมคงคา วัดสุวรรณคาราราม กรุงเก่า สร้างใหม่ คือวัดดองปุ (ชันส่งราม) วัดบางลำภู (สังเวชวิชัยaram) เป็นวัดที่ทรงสร้างอย่างประณีต วัดที่ทรงปฏิสังขรณ์พอใช้ได้ คือ วัดสมอแครง สมอราย วัดสัมเกลี้ยง และวัดโบสถ์

กรมพระราชวังหลัง ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางหว้า้อย คือวัดอมรินทาราม วัดเชิงเลนคือ วัดบพิตรพิมุข พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมไหรสาธิราชในเวลา นั้น ทรงปฏิสังขรณ์วัดแจ้ง คือวัดอรุณราชวราราม และวัดสวนหลวง คือวัดไชยพุกามala พระราชนิรันดร์ของรัชกาลที่ ๙ ทรงเห็นว่า สมการองค์แรกได้แก่ พระบัญญาพิศาลเกร (นาค) พระบัญญาพิศาลเกร (ครี) พระธรรมวิโรจน์ (หล่ายองค์) และมีสมการต่อมาอีกหลายองค์

วัดสมอรายนี้ประเพณีการปักครองวัดเป็นผ้ายสมกะแท้ คือ ห้ามไม่ให้มีคิชช์ ไม่ตัดโคน ต้นไม้ใหญ่ และห้ามพระสงฆ์สรงน้ำที่ทำหน้าวัด

พระบาทสมเด็จพระปุทธรเลิศหล้านภาลัยครั้งดำรงพระยศเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าพี่
กรมหลวงอิศรสุนทร เมื่อพระชนมายุ 16 พรรษา ทรงผนวชในพระอุโบสถวัดพระศรีวัตตนาสาราม
จึงเป็นเจ้านายพระองค์แรกที่ได้ทรงผนวช ณ วัดพระศรีวัตตนาสาราม แต่นั้นก็เป็นธรรมเนียมสืบ
กันมาว่า ถ้าเจ้านายพระองค์ได้脫อดจนกิ่งหน่อไม้เจ้า ไม่ได้ทรงผนวชในพระอุโบสถวัดพระศรีวัตต-
นาสาราม ต้องไปผนวชพระอุโบสถอื่นแล้วย่อ้มมีที่เสีย ดังนั้นเจ้านายที่ไม่มีโภจะไปทรงผนวชที่
อื่นไม่ได้ เป็นประเพณีเกิดขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์แห่งเดียว ส่วนวัดที่พระทับจะเป็นวัดใดก็ได้
พระบาทสมเด็จพระปุทธรเลิศหล้านภาลัย จึงเสด็จมาประทับ ณ สำนักพระบัญญาพิศาลเตรา

เมื่อถึงกำหนดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงผนวชนั้น พระบาทสมเด็จ
พระปุทธรเลิศหล้านภาลัย ไม่ทรงสำราญพระราชนฤทธิ์ ด้วยซึ่งเพือกล้มถึง 2 เชือกติด ๆ กัน จึงได้
โปรดให้จัดการทรงผนวชอย่างเงยบ ๆ ไม่มีกระบวนแห่ มีเจ้านายเป็นหางนาคถึง 7 องค์ ที่ทรงผนวช
เป็นกิจ 2 องค์คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์เจ้าอำไภ เมื่อทรงผนวช
แล้วเสด็จทรงทำอุปัชฌาย์วัดร้อยวัดมหาธาตุ 3 วัน ก็เสด็จมาประทับอยู่วัดสมอราย พระธรรมวิโรจน์
เป็นเจ้าอาวาส พอทรงผนวชได้ 13 วัน พระบาทสมเด็จพระปุทธรเลิศหล้านภาลัย ก็ทรงพระประชวร
ตึงแต่วันเสาร์เดือน 8 แรม 7 ค่ำ จนถึงวันพุธ เดือน 8 แรม 11 ค่ำ ปีวอก ฉศก จุลศักราช 1186
ก็เสด็จสวรรคต

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครองราชสมบตสืบต่อมา ส่วนพระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชต่อไป เสด็จประทับอยู่วัดมหาธาตุ ทรงศึกษาพระปริยัตรรูป
จุลศักราช 1197 จึงเสด็จมาประทับ ณ วัดสมอราย

สังสำคัญซึ่งเนื่องแต่วัดสมอรายคือ รัชกาลที่ 4 ได้ทรงพระราชนคราชดำริให้ช่างบันพระรูปใหม่
ตามพระราชอธิษฐาน หล่อขึ้นที่วัดสมอรายเมื่อเสด็จมาประทับคราวที่ 2 ครั้นเมื่อเสร็จแล้วทรงบรรจุ
ดวงพระชนมพรรชาและพระสุพรรณบัตรเดิม ภายหลังเพิ่มพระบรมสารีริกธาตุ ตั้งไว้ในพระตำแหน่ง
เป็นที่ทรงนมัสการและเป็นหอสวดมนต์ของสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย พระนั้นคือ พระสมพุทธบรรณ
พระราชนิหารณ์เรืองวัดสมอรายนี้ นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการปฏิสังขรณ์วัด
ต่าง ๆ ในมหานครแล้ว เรื่องราวส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราชนคราชประวัติของพระบาทสมเด็จ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งทรงผนวชด้วย

พระราชวิจารณ์

เรื่องพระราชพงศ์สกุลเรื่องพระราชพิธีการตั้งพระมหาอุปราช

พระราชวิจารณ์เรื่องพระราชพงศ์สกุล

พระราชวิจารณ์เรื่องพระราชพงศ์สกุลนี้ ทรงพระราชวิจารณ์โดยอ้างพงศ์สกุลต่างๆ นับตั้งแต่พงศ์สกุลหนึ่ง เป็นพระราชวิจารณ์ที่ได้ทรงค้นคว้าอย่างกว้างขวาง และทรงพระราชวินิจฉัยด้วยเหตุผลอย่างสมบูรณ์ จึงเป็นพระราชวิจารณ์ที่มีค่าในทางประวัติศาสตร์มาก

พระเจ้าแผ่นดินที่ปักกรองประเทศไทย นับตั้งแต่พระเจ้าอรุณหราชา คือสมเด็จพระร่วง ทรงกรุงสุขุมเป็นราชธานี บางที่พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจແປไปถึงเมืองลาวและเมืองลัพย์ บางที่ อำนาจพระเจ้าแผ่นดินอื่นเข้ามาทับบัง เช่น เขมรมีอำนาจมากปักกรองหัวเมืองฟั่งตะวันออก เช่น ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา เป็นต้น พยานที่เห็นอยู่ คือ ที่ปราจีนบุรีมีคลาทีมลวดลายของเก่าคล้ายคลึงกันกับครัวดัง ฉะเชิงเทราเป็นภาษาเขมร ปราสาททินพิมาย ก้อนมานวะพระเจ้าแผ่นดินเขมรสร้าง ส่วนนครปฐมนั่นนี้ใช้คลีปะแบบเขมร แต่เป็นคลีปะแบบอินเดีย

พระเจ้าแผ่นดินผู้สร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นเชื้อรากวงศ์ฝ่ายลาว ได้ตั้งพระนคร ชื่อว่า เทพนคร ได้สืบสันตติวงศ์มาหลายชั่ว จนถึงพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เมื่อ ครองราชสมบดีในกรุงเทพมหานครมาได้ 6 ปี มีข้าศึกมาย้ายอานาเขตเนื่องๆ ต้องกังวลด้วยป้องกัน ศัตรู ทรงพระราชนิริยาขึ้นพระนรมตั้งต่อลงมา เพื่อให้ห่างศัตรู และหาทางบังกันได้ทันท่วงที จึงยกพระนครมาตั้ง ณ ตำบลหนองโสน อันเป็นชัยภูมิที่มีน้ำล้อมรอบ และเป็นที่อุดมสมบูรณ์

อาณาเขตกรุงสยามที่ว่ากันบัง แคนบังนั้น สมัยสร้างกรุงศรีอยุธยา จุลศักราช 712 มีเมืองประเทศไทย 12 เมือง แต่ในกฎหมายที่ยรบາລ จ.ศ. 720 มีกำหนดเมืองกษัตริย์ถวาย ดอกไม้ทอง ดอกไม้เงิน 20 เมือง เช่น เมืองนครหลวง (คือเมืองเขมร) เมืองศรีสัตนาคนหุต เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรุ้ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหวี เมืองเขมราฐ เมืองแพร เมืองน่าน แต่เมืองเหล่านี้เห็นจะอ่อนน้อมไม่ยั่งยืน คงมีเวลาอ่อนน้อมบัง ออกบัง จึงต้องมีกองทัพ ไปทำสังคมแก่เมืองนั้นนีองๆ แบบทุกแผ่นดิน ที่ว่าไม่ยั่งยืน เพราะเมืองเขมร และเชียงใหม่ เป็นเมืองมีราชศรีอยู่ลับสินเนื่องมาแต่โบราณ แต่อำนาจน้อยลง จะนั่งบางคราวก็เป็นเมืองประเทศไทย บางคราวก็แข็งเมืองขึ้น หรือเขมรไปอาศัยอยู่ เชียงใหม่ไปอาศัยอยู่บัง พม่าบัง ถ้าเมืองใดมี

อันน่า เมืองทั้ง 2 นี้ ก็ขึ้นช้าเมืองมีอำนาจ เมืองศรีสัตนาคนหุต เวียงจันทน์ และเมืองหลวงพระบาง ตลอดจนเมืองเขมราชา เมืองนครจำปาศักดิ์ มีเวลามาขึ้นสยามบ้าง พม่าบ้าง เป็นเอกสารบ้าง ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 ตามกฎหมายเทียรากล่าวขึ้นอยู่กับกรุงสยาม แต่ในพระราชพงศาวดารไม่ปรากฏ มาได้ความในแผ่นดินพระบรมไตรโลกนารถว่า พระเจ้าแผ่นดินสยามตั้งเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเป็นเจ้าเมืองแต่ในประเทศทั้ง 3 คือ ลาวพุ่งขาว ลาวพุ่งคำ และเขมรไม่ได้ขึ้นกรุงสยามเสมอไป แต่ถ้าออกเมื่อใดมักจะมีปรากฏในพระราชพงศาวดารบ้าง ไม่มีบ้าง คือได้ความว่ายกทัพไปตีเมืองนั้น ๆ เป็นต้น

เมื่อตีเมืองได้ก็瓜ตตั้งผู้คนลงมา จนเมืองเดิมเกือบจะเป็นเมืองร้างหรือไม่ก็ให้มีผู้ควบคุมรักษาเมืองอยู่ ไม่ได้คิดจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย รัชกาลที่ 5 ยกตัวอย่างในพระราชพงศาวดารว่า “ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 คือ พระนราายณ์เป็นเจ้า ให้เจ้าพระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ แล้วเสด็จยกทัพหลวงหนุนขึ้นไป ในจุลศักราช 1023 ปีจลูตรีศิก ตีได้เมืองเชียงใหม่ จับพระยาแseenหลวง บุตรกรรยาญาติวงศ์ไว้ได้หมด ก็ให้瓜ตตั้งและน้ำทั่วพระหลวงและครอบครัว อพยพทั้งปวงลงมา ณ กรุงเทพฯ จนสิ้น เมืองนั้นจึงตั้งตัวต่อไปใหม่ อีกคราวหนึ่งเมื่อครั้งสมเด็จพระสรรเพชญ์ 2 คือ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ายกไปตีเมืองละเวงซึ่งเป็นเมืองหลวงกรุงกัมพูชา ครั้งที่ครั้งหลัง ในจุลศักราช 945 ตีเมืองเขมรได้ จึงเอาเจ้าแผ่นดินเขมรทำพิธีปฐมกรรมตั้งศรีษะเสียแล้ว瓜ตตั้งเชื้อวงศ์และไพรพลมาทั้งสิ้น ไม่ได้ตั้งผู้ใดเป็นเจ้าแผ่นดินเขมรต่อไป แต่ในขณะนั้น บุตรพระยาละเวงหนึ่งไปได้ทางเมืองเวียงจันทน์คนหนึ่ง ครั้นกองทัพกรุงฯ กลับเข้ามาแล้ว เสนนาบดีและราชภูรังปวง จึงพาภันไปเชิญมาขึ้นไปเป็นเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ต่อจุลศักราช 949 ปี ตั้งตัวเป็นเจ้าเมืองแล้วถึง 3 ปี เห็นว่ากำลังบ้านเมืองน้อย จึงได้แต่งเครื่องราชบัตรณาการมาอ่อนน้อมต่อกrongศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินยอมรับให้เป็นเจ้าแผ่นดินเมืองเขมร” จะเห็นว่าหัวเมืองไกลๆ รักษายาก ก็ทั้งเสียเช่นนี้โดยมาก

เมืองเชียงใหม่นั้นบางทีก็ขึ้นกับไทย บางทีก็ขึ้นกับพม่า แล้วแต่ว่าเมืองใดมีอำนาจมากกว่ากัน ส่วนเวียงจันทน์นั้น มักวิวากกันเอง เมืองหนึ่งถ้าไปขึ้นกับพม่า อีกเมืองหนึ่งก็ขึ้นกับไทย แล้วจึงทำสังคมรากัน เมืองใดชนก็ได้ขึ้นกับเมืองผ่านนั้น

ในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ลาวพุ่งคำขึ้นแก่เมืองหงสาวดี ลาวลุ่งขาวเป็นเอกสารแล้วมาเป็นไตรกับกรุงศรีอยุธยา เมืองเขมรเป็นเอกสาร เมืองเมะตะมะ เมืองเมะลำเลิง เมืองນะริด เมืองตะนาวครี เมืองทวยเป็นของหงสาวดี ถึงแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 (สมเด็จพระเอกาทศรุ) เมืองมอยและเมืองพม่าบางเมือง อ่อนน้อมต่อกrongศรีอยุธยา อาณาเขตกรุงสยาม

ครั้งนั้นรุ่งเรืองที่สุด จนถึงแผ่นดินพระเจ้าปาราสาททองพระราชนາเชตก์ชาดไปทีละน้อยๆ จนเสียกรุงแก่พม่าในสมัยพระเจ้าเอกทัคค์ ในสมัยแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้ลาภพุ่งข้าว ลาภพุ่งคำ และเขมร มาขึ้นกรุงเทพฯ อีก พระราชนາเชตจึงกว้างใหญ่ดังแต่ก่อนอีก สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เข้มรกลับไปกลับมาระหว่างขึ้นกับไทยและขึ้นกับญวน

พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติและก่อสร้างสิ่งสำคัญๆ ไว้ ๖ ตามกฎหมายเทียบราลในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (อุท่อง) มีกำหนดเรียกว่าพระราชวิจานุกิจ ความว่า

“พระราชวิจานุกิจ รุ่งแล้วนาพิกานนี้ เสด็จพระที่นั่งมงคล เปิกวังสนมเพื่อ ส่องนาพิกา เสวยนาขายและกระยาคุ สามนาพิกา เสด็จหอพระ เปิกวังสนมสำรวจในหมู่ที่ราชภักดี สำรวจนอก สำรวจหัวเมืองเพื่อ สื้นาพิกาเรียกพระกระยาเสวย เสด็จเข้าพระบรรทม ห้านาพิกา หกนาพิกา เปิกใน เจ็ดนาพิกา ประพาส แปดนาพิกาเปิกพระที่นั่งลูกเชือหلانเรือ พระสนมแก่พระสนมสาว ชะแม่เล็กออกเจ้าใน ออกเจ้านอก และพระกำลังเพื่อ เก้านาพิกาเปิกนอก หัวพระยานามนีลงไปถึงนาแปดร้อย พิพากษากการแผ่นดิน ตัดสำนวน สิบนาพิกา ประพาส สิบเอ็ดนาพิกา เสด็จหอพระ สิบสองนาพิกา เสด็จพระที่นั่งใน ตรัสถิกฝ่ายใน ค่าแล้วทุ่มครึ่ง เปิกนอก พิพากษากการศึก ส่องทุ่ม พิพากษากการเมือง สามทุ่ม พิพากษาเนื้อคดีโนราณ สีทุ่มเรียกพระกระยาเสวย ห้าทุ่ม เปิกโทรศัพต์สันหนานธรรม หกทุ่ม เปิกเสภาคนตรี เจ็ดทุ่ม เปิกนิยาย แปดทุ่ม เก้าทุ่ม เข้าพระบรรทม หาปฐมดื่มน้ำ แสดงจารุนุกิจงานนาที มีแบบธรรมเนียมอื่นๆ ต่อไปอีกเป็นอันมาก” สำหรับพระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อๆ มา จะหมายไว้ในพระราชพงศาวดารโดยย่อ ส่วนธรรมเนียมต่างๆ และแบบแผนราชการในกรุงสยามนี้ได้แบบมาจากการประทุมนี้ เช่น กฎหมายพระธรรมศาสตร์ ที่เบ็นรากให้ขึ้นของกฎหมายทั้งปวง พระราชนิธิต่างๆ ก็จะทำตามนิธิของพระมหาณ์ พระเจ้าแผ่นดินเคราพนับถือพระมหาณ์เป็นครู ฉะนั้นตำแหน่งลูกขุนแต่โนราณ จึงมี ๒ ฝ่าย ข้างพระมหาชารุคุณหรือ ท้ายซื่อเป็นโทรศารย์ คือตั้งในพวกพวกพระมหาณ์โทรศารย์ ผู้ยมหาราช ครุปุ่รหิด เป็นพวกพระมหาณ์พุติบ้าค ในพิธีบรมราชาภิเษก พระมหาณ์ต้องเป็นผู้อุปพระเจ้าแผ่นดิน ขั้นบนกั้กบันธุ พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จขึ้นเองไม่ได้ พระมหาณ์ต้องถวายพระสุพรรณบัฏ จารีกพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ถวายพระมหาบุญ เครื่องราชอาภิภัณฑ์ พระแสงอัมภูวานุ พระเจ้าแผ่นดินจึงรับมาสอดทรง และพระมหาณ์ต้องกราบทูลถวายแผ่นดิน เชิญขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินและเป็นผู้ประกาศพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยรับพระบรมราชโองการเป็นปฐม ถ้าพระมหาณ์ยังไม่ได้รับพระบรมราชโองการก่อน คนอื่นด่วนรับก็ถือว่าจกุไร ยังมีพระราชนิธิสำคัญอีกหลายอย่าง ที่พระมหาณ์มีส่วนในการแผ่นดิน เช่น พระราชนิธิถือน้ำ และตัดไม้ข่มนามในการพิชัยสงคราม

การสร้างเมืองนั้นสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เลือกได้ชัยภูมิแห่งที่สุดเป็นต่อสู้ข้าศึกศัตรูได้แข็งแรงจริง มีลำน้ำล้อมรอบ ในกลางเกาะเป็นที่ตั้งพระนครนั้นก็ว่างใหญ่เป็นบ้านเมือง และเป็นที่สะสมอาหารได้มาก จะนั้นพม่ามาตีกรุงหล่ายครองจังไม่ได้ แม้ครองเสียกรุงจะที่ 2 พม่าก็ล้อมกรุงอยู่ถึง 3 ปี ส่วนกรุงรัตนโกสินทร์นั้น สร้างเวลาคนเบาบางกำลังน้อย คิดรับศึกห่างพระนคร

พระราชวิจารณ์

เรื่องพระราชนิพนธ์การทรงพระมหาอุปราช

ธรรมเนียมเจ้านายแต่เดิมนั้น ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จุลศักราช 712 ไม่ได้ตั้งพระมหาอุปราชกรรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีแต่ลูกหลวงไปครองเมืองต่างๆ เมืองลูกหลวงนั้น คือ เมืองพิษณุโลก เมืองสุพรรณบุรี เมืองลพบุรี เมืองสวรค์โลก เมืองสิงห์ เมืองกำแพงเพชร และเมืองชัยนาท เมืองหลานหลวง คือ เมืองอินทนบุรี เมืองพระหมบุรี ยกเจ้านายมีเป็นชนกันตามกฎหมาย พระราชนิพนธ์เกิดด้วยพระอัครมเหสี เป็นสมเด็จชนห่อพุทธเจ้า เกิดด้วยลูกหลวงกินเมืองเอก เกิดด้วยหลานหลวงกินเมืองโถ เกิดด้วยพระสนมเป็นพระเยาวราช พระเจ้าลูกเชือกินเมือง ถวายบังคมสมเด็จชนห่อพุทธเจ้า พระเยาวราชถวายบังคมพระเจ้าลูกเชือกินเมือง และเจ้านายออกไปครองเมืองต่างๆ มีอันนาจสิทธิ์ข้าดที่จะบังคับบัญชาในเมืองนั้น hemionอย่างเป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองนั้นองค์หนึ่ง ถึงจุลศักราช 896 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงได้ตั้งพระราชโอรสเป็นพระมหาอุปราชรับพระบัณฑูร นับว่าการตั้งพระมหาอุปราชเริ่มต้นมาแต่ครั้งนั้น

ต่อไปนี้เป็นพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชนิพนธ์การตั้งพระมหาอุปราช ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

“ในจุลศักราช 712 ปี สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ซึ่งมีพระนามเดิมและรายนามเรียก กันอยู่โดยมากว่า พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงได้มาตั้งพระนครที่หน่องโสณ ตั้งนามว่ากรุงเทพมหานคร บรรทวาราวดีศรีอยุธยา หรือจะเรียกนั้นสั้นๆ ว่า กรุงทวาราวดี ซึ่งในพระราชพงคาวดารนับว่าเป็น ปฐมกษัตริย์ในพระบรมราชวงศ์เชียงราย มีพระราชโอรสทรงพระนาม สมเด็จพระรามคัว โปรดให้ขึ้นไปครองเมืองลพบุรีคือละไว มีพี่พระอัครมเหส่องค์หนึ่ง เรียกว่าขุนหลวงพงว์เป็นคนกล้าหาญ ในการสังคրาม ได้เคยทำทัพศึกมาด้วยพระองค์ จึงโปรดให้เป็นสมเด็จพระบรมราชាជิราช “ไปครอง เมืองสุพรรณบุรี ครั้นจุลศักราช 731 ปี สมเด็จพระรามาธิบดีสวรคต สมเด็จพระรามคัวราชโอรส ได้รับราชสมบติอยู่หน่อยหนึ่งแล้วถวายราชสมบติแต่สมเด็จพระมาตุลราช ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชាជิราชที่ 1 เสด็จขึ้นถวัลยราชสมบติ สมเด็จพระรามคัวเสด็จไปเมืองลพบุรีตามเดิม คงจะเป็นผู้รับราชสมบติต่อไป ครั้นสมเด็จพระบรมราชាជิราชเสด็จสวรคต ในจุลศักราช 744 ปี

พระเจ้าท่องจันทร์นัยหนึ่งพระเจ้าท่องลั่นผู้เป็นพระราชนูตร ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินอยู่ได้ 7 วัน สมเด็จพระรามศรีชัช เป็นเจ้าของราชสมบัติเดิม เสด็จลงมาจากเมืองลพบุรี จับเจ้าท่อง จันทร์ สำเร็จโทษเสีย แล้วเสด็จขึ้นดำรงราชสมบัติเป็นครองที่ 2 มีพระราชโกรสพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระยาพะราม พะราชนิดาไม่ได้โปรดตั้งให้ไปครองเมืองได ครั้นสรวรถสมเด็จพระรามราชา ราชโกรสได้รับราชสมบัติในจุลศักราช 740 ปี ภายหลังทรงพระพิธอเจ้าพระยามหาเสนາฯ เป็นกบฏ ไปเชิญสมเด็จพระนครอินทร์ในบรรดาชัชเดียวคนมาจับสมเด็จพระรามราชาเนรเทศเสียจากราชสมบัติ ให้ไปครองเมืองปักคุจาม พระนครอินทร์ได้ราชสมบัติในจุลศักราช 763 ปี ทรงพระนาม สมเด็จพระอินทรราชที่ 1 มีพระราชโกรส 3 องค์ เจ้าอ้ายพระยาพะราชา ราชโกรสพระองค์ใหญ่ โปรดให้ไปครองเมืองสุพรรณบุรี เจ้ายี่พระยาพะราชา โกรสที่ 2 โปรดให้ไปครองเมืองแพรากศรีราชา คือเมืองสรวรถบุรี เจ้าสามพระยาไปครองเมืองชัยนาท ครั้นสมเด็จพระอินทรราชสรวรถ เจ้าอ้าย พระยา เจ้ายี่พระยา ยกพลมาทั้งสองฝ่าย จชิงราชสมบัติกัน ต่างเข้าชนชังกัน ต่างองค์ต่างพื้น กันพระศอขاذสันพระชนม์ทั้ง 2 พระองค์ เสนานบดีจึงพร้อมกันไปเชิญเจ้าสามพระยาขึ้นดำรงราชสมบัติ ทรงนามสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 ในจุลศักราช 780 ปี มีพระราชโกรสองค์หนึ่งทรงพระนามพระรามศรี แต่ไม่ได้โปรดให้ไปครองเมืองได ครั้นสมเด็จพระราชนิดาสรวรถ ก็ได้รับ ราชสมบัติสืบพระวงศ์ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในจุลศักราช 796 ปี มีพระราชโกรสองค์หนึ่งทรงพระนามพระอินทรราช พระองค์ทรงพระราชาด้วยว่า การซึ่งจะรับราชสมบัติผลัด แผ่นดินนั้น เป็นเหตุที่จะให้รับพุ่งผุ่งพื้นกันเป็นช่องอันตรายทั้งภายนอก และเป็นที่สะดูงสะเทือน ทั่วไปแก่รายภูทั้งปวง เพราะเจ้าฯ เยกอกไปครองเมืองต่างๆ มีกำลังและอำนาจเสมอ กัน ท้อยู่ในกรุง เล่าก์มีศบราดาคัตต์และกำลังเสมอ กัน จึงได้เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกันจนถึงเป็นศึกกลางพระนคร เมื่อインหนึ่งครั้งสมเด็จพระบปดิลุชาธิบดิทั้ง 2 พระองค์ ต่อสู้กันจนลั่นพระชนม์ทั้ง 2 พระองค์นั้นมิสมควร ยิ่งนัก จึงพระราชาท่านอุปราชกิ่งกอกเมเด็จพระเจ้าลูกเชื้อพระอินทรราช ให้ดำรงที่มหा�อุปราชกรม พระราชวัง รับพระบัณฑุรูปเป็นปฐม เพื่อจะให้มีกำลังและอำนาจเป็นที่นับถือว่างใจในพระบรมศาสนานุ วงศ์ และรายภูทั่วไป พวงองค์ตั้งพระราชาทำหนดบทอยการและดำเนินการและศักดินาพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ยาทหารผลเรือน จึงได้พระราชาท่านศักดินาพระมหาอุปราช กรมพระราชวัง 100,000 ใหญ่ยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง นับเป็นวังหน้าชั้นรับเป็นพระบัณฑุรูปที่ 1 ครั้นจุลศักราช 811 ปี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกจากราชสมบัติ มอบให้สมเด็จพระราชโกรส เสด็จทรงผนวชได้ 8 เดือนก็สรวรถ สมเด็จพระอินทรราชที่ 2 ได้รับราชสมบัติโดยการเรียบร้อย มีพระราชโกรสพระองค์ใหญ่ทรงพระนามพระบรมราชาก็พระราชาท่านพระนามอุปราชกิ่งกอกให้เป็นกรมพระราชวังรับพระ

บัณฑูรเหมือนสมเด็จพระบรมชนกประทานพระองค์นั้น นับเป็นวังหน้ารับพระบัณฑูรที่ 2 สมเด็จพระอินทรราชสวรรคตในจุลศักราช 832 สมเด็จพระมหาอุปราชโ/or สได้รับราชสมบตโดยเรียบร้อย ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 มีพระราชนอ/or สองค์หนึ่งทรงพระนามพระอาทิตยวงศ์ พระองค์ พระราชนานม อุปราชภิ夷เกให้เป็นกรมพระราชวังรับพระบัณฑูรเป็นที่ 3 ตามราชประเพณี เดิมแต่โปรดให้ขึ้นไปตั้งอยู่เมืองพระพิษณุโลก ได้บังคับบ้านเมืองหนือหงส์ปวง สมเด็จพระรามาธิบดี สวรรคตในจุลศักราช 871 ปี สมเด็จพระบรมราชนอ/or สได้รับราชสมบติทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร มีพระราชนอ/or สองค์หนึ่งยังทรงพระเยาว์ พระชนม์ 5 พรรษา พระบิดาสวรรคต สมเด็จพระรัชฎาธิราช พระราชนอ/or สได้รับสมบติ ทรงพระนามสมเด็จพระไชยราชาธิราช มีพระราชนอ/or ส 2 พระองค์ พระไชยราชาในเชื้อพระวงศ์คิดประทุษร้ายจับสมเด็จพระรัชฎาธิราชสำเร็จโทษ เสียในจุลศักราช 876 ปี ขึ้นดำรงราชสมบติ ทรงพระนามสมเด็จพระไชยราชาธิราช มีพระราชนอ/or ส 2 พระองค์ พระองค์ใหญ่ทรงพระนามพระยอดพ้า พระองค์ที่ 2 ทรงพระนามพระศรีศิลป์ สมเด็จพระไชยราชาสวรรคต พระยอดพ้าได้รับราชสมบติ ในจุลศักราช 889 ปี พระชนม์ได้ 11 พรรษา หัวครวีสุดาจันทร์พระราชนารดาเรียกว่าแม่อุ่หัวครวีสุดาจันทร์ ได้ว่าราชการแผ่นดินแทน เป็นซึ้งกับขุนวนวงศ์ราชาจับสมเด็จพระยอดพ้ามาเสีย ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินได้ 5 เดือน พระเที่ยร ราช เชื้อพระวงศ์กับขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ พร้อมกันจับขุนวนวงศ์ราชาจับมาเสีย และ พระเที่ยรราชได้ราชสมบติทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ในจุลศักราช 891 ปี มีพระราชนอ/or สพระราชนิดาหลายพระองค์ พระราชนอ/or สองค์ใหญ่ทรงพระนามพระรามศร องค์ที่ 2 ทรงพระนามพระมหาทิราธิราช แต่พระองค์ทรงพระราชนาริว่า ขุนพิเรนทรเทพได้เป็นผู้ดันคิด ปราบปramer เสี้ยนหนามแผ่นดิน ช่วยคิดເօราชสมบติมีความชอบมาก อนึ่งก็เป็นวงศ์สมเด็จพระร่วง เป็นเจ้าเมืองสุโขทัย และเป็นเชื้อวงศ์สมเด็จพระไชยราชาธิราช ในบรมราชวงศ์เชียงรายด้วย นับ เนื่องในราชตรรกะลังสองฝ่าย จึงโปรดให้เป็นพระมหาธรรมราชาขึ้นไปครองเมืองพระพิษณุโลก พระราชนานม อุปราชธิดาในพระอัครมเหสีทรงพระนามพระวิสุทธิกษัติวิรย์ ขึ้นไปเป็นตำแหน่งอัครมเหสีเมืองพระพิษณุโลก แต่ไม่ได้ตั้งให้เป็นพระมหาอุปราช ซึ่งจะได้รับราชสมบติสืบไป ครั้นภายหลัง มีการศึกที่กรุงสยามกับรามัญรบกันหลายครั้ง เสียพระราชนอ/or สองค์ใหญ่ คือ พระรามศรและพระยา ช้างเผือก 4 ช้างเสียไปแก่ข้าศึกมอญ ครั้นจุลศักราช 914 ปี เสด็จออกจากราชสมบติสมเด็จพระมหาทิราธิราชได้รับราชสมบติ เสียกรุงแก่รามัญในจุลศักราช 918 ปี สืบบรมราชวงศ์เชียงราย 16 พระองค์ สมเด็จพระมหาธรรมราชาซึ่งเป็นเชื้อวงศ์สุโขทัย และเชื้อพระวงศ์เชียงราย ได้ดำรงราชสมบติสืบ

พระวงศ์เชียงรายและวงศ์สุโขทัย ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 1 มีพระราชโอรสด้วยพระอัครมเหศี ซึ่งเป็นพระราชบิดาพระมหاجرพรรดิ มีพระราชโอรส 2 พระองค์ พระองค์ใหญ่ทรงพระนามสมเด็จพระนเรศวร ที่ 2 ทรงพระนามสมเด็จพระเอกาทศรูปปอดให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่เสด็จขึ้นไปครองเมืองพระพิษณุโลก บังคับบัญชาหัวเมืองเหนือหิ้งป่วง เหมือนเมื่อพระองค์ได้เสด็จขึ้นไปอยู่นั้น มิได้ตั้งเป็นพระมหาอุปราช เรียกว่าพระบรมราชโยวส แต่มีอำนาจยึดใหญ่กว่าพระมหาอุปราชกรรมพระราชนวัง เมื่อพระบิดาสวรรคตก็ได้รับราชสมบัติในจุลศักราช 941 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 2 ในระหว่างแผ่นดินพระสรรเพชญ์ที่ 1 นั้นมีการศึกต้องรบกับมอญเขมร อยู่เสมอ มิได้ขาด สมเด็จพระนเรศวรกับพระเอกาทศรูปปอดได้เสด็จออกกรนใหญ่ฯ หลายครั้ง มีผู้พระหัตถ์เข้มแข็งกล้าหาญหิ้ง 2 พระองค์ ได้เป็นคู่ทุกชั้นคู่ยากมาด้วยกัน การทัพศึกก็ยังติดพันกันอยู่กับมอญ เขมร จึงโปรดตั้งสมเด็จพระอนุชาให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเหมือนกับพระองค์ได้รับพระราชโองการเสมอ ก็มีการทัพศึกจะได้มีอำนาจจากญาสิทธิ์บังคับการได้ต่างพระองค์ตลอดไป เป็น wang หน้า ซึ่งได้รับพระราชโองการที่ 1 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 2 สวรรคต สมเด็จพระเอกาทศรูปปอดอนุชาได้รับราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 ในจุลศักราช 955 ปี มีพระราชโอรส 2 พระองค์ พระองค์ใหญ่ทรงพระนามเจ้าพ้ำสุทัตน์ พระองค์ที่ 2 ทรงพระนามเจ้าพ้ำศรีสาวภาคย์ โปรดให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่เป็นมหาอุปราชกรรมพระราชนวังนับเป็นวังหน้ารับพระบัณฑูรที่ 4 ภายหลังเสวยยาพิษทิวงคต ครั้นสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 3 สวรรคตเจ้าพ้ำศรีสาวภาคย์ ซึ่งเป็นพระราชโอรสที่ 2 ได้รับราชสมบัติ ในจุลศักราช 963 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 4 ไม่มีพระราชโอรส พระพิมลธรรมวัดระฆังเป็นกษัตริยอกอภิมานเจ้าแผ่นดินสำเร็จไทยเสีย สืบบรมราชวงศ์สุโขทัย 4 พระองค์ พระพิมลธรรมตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาที่ 1 เรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงธรรม ตั้งพระบรมราชวงศ์ใหม่ ในจุลศักราช 964 ปี มีพระราชโอรส 3 พระองค์ พระองค์ใหญ่ทรงพระนามพระเชษฐา พระองค์ที่ 2 ทรงพระนามพระศรีศิลป์ พระองค์ที่ 3 ทรงพระนามพระอาทิตย์วงศ์ แต่เมื่อได้โปรดให้พระราชโอรสสองคนได้เป็นพระมหาอุปราช เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ถวายตัวเป็นบุตรเลี้ยง แต่เดิมได้ช่วยคิดการເเอกสารชสมบัติมีความชอบมาก จึงโปรดให้เป็นพระมหาอุปราช รับพระบัณฑูรเป็นที่ 5 อยู่ได้ 7 วันทิวงคต ครั้นสมเด็จพระบรมราชาที่ 1 สวรรคต ในจุลศักราช 980 ปี พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ได้รับราชสมบัติทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาที่ 2 พระศรีศิลป์ปราชอนุชาเป็นกษัตริยอกไปตั้งอยู่เมืองเพชรบูรณ์ริบตัวได้ให้พระหารชีวิตเสีย ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินวิวาทกับเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ฯ ยกกองทัพเข้ามาจับพระเจ้าแผ่นดินฟ่าเสีย ในจุลศักราช 980 ปี

ราช 991 ปี จึงยกพระอาทิตย์วงศ์พระราชนุชาติพระชนม์ได้ 9 พระราชนุชาติ ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ภายหลังเนรเทศเสียจากราชสมบัติ สืบบรมราชวงศ์ทรงธรรม 3 พระองค์ เจ้าพระยาภานุไชยได้ราชสมบัติผลัดพระวงศ์ใหม่ ในจุลศักราช 992 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 เรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวปراسาททอง (พระพระองค์สว่างพระที่นั่งจักรวรดิไพชยนต์พระมหาปราสาท) มีพระราชนุชาติหนึ่ง มิได้โปรดให้เป็นมหาอุปราชให้เป็นแต่พระครีสุธรรมราชาไปอยู่วังหลัง มีพระราชโอรสพระราชนิศาดาหลายพระองค์ แต่ที่สำคัญนั้นพระองค์อินทร์ ภายหลังโปรดให้เป็นเจ้าฟ้าไซย เป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ พระนารายณ์ราชกุมารเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 2 แต่ต่ำพระราชมาตรา กัน ไม่ได้โปรดให้พระองค์ใดเป็นวังหน้าเมื่อจวนสวรรคตจึงมอบราชสมบัติให้เจ้าฟ้าไซยเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ในจุลศักราช 1017 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 6 พระครีสุธรรมราชาพระเจ้า อา คิดกันกับพระนารายณ์พระราชนุชาติเป็นกบฏ ยกกองทัพเข้ามาจับสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 6 สำเร็จโทษเสีย ในจุลศักราช 1018 ปี ยกพระครีสุธรรมราชาขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 7 พระนารายณ์เป็นต้นคิดเป็นกำลังการและเป็นเจ้าของราชสมบัติด้วย จึงเป็นพระมหาอุปราช แต่เรียกว่าสมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า นับเป็นวังหน้ารับพระบัณฑูรที่ 6 อยู่ได้ 2 เดือน พระนารายณ์วิวากับพระเจ้าฯ พระนารายณ์ยกกองทัพเข้าไปรบกับพระเจ้าแผ่นดินเป็นศึก กลางนคร จับเจ้าแผ่นดินได้ให้สำเร็จโทษเสีย พระนารายณ์ได้ครองราชสมบัติทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 มีพระราชนุชาติพระราชโอรสหลายพระองค์ แต่มิได้โปรดตั้งพระองค์ใดเป็นวังหน้าพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ทรงพระนามเจ้าฟ้าอภัยศักดิ์ โปรดให้เสด็จไปอยู่วังหลัง พระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นไปอยู่พระราชวังเมืองลพบุรี เมื่อเวลาประชวรหนักมอบราชการให้พระเพทราชาว่าราชการแทน นายเดือหลวงสรศักดิ์เป็นพระราชโอรสลับ พระราชาทานให้พระเพறราชาเลี้ยงเป็นบุตร คิดกับพระเพறราชาลวงเอาเจ้าฟ้าอภัยศักดิ์ขึ้นไปประหารชีวิตเสีย ยกพระเพறราชาขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ในจุลศักราช 1044 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระมหาบุรุษได้พระชนิษฐาและพระราชนิศาดาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 พระนารายณ์เป็นพระอัครมเหสีทั้งสองพระองค์ จึงตั้งหลวงสรศักดิ์บุตรเลี้ยงชีวเป็นคู่คิดเอาราชสมบัติ เป็นพระมหาอุปราช รับพระบัณฑูรนับเป็นที่ 7 ตั้งคู่คิดอีก 2 คน คือ นายจบคช. ประสิทธิ์ทรงทศ��กุรุณช้าง เป็นกรมพระราชวังหลังรับพระราชบัญชา แล้วตั้งเจ้าพระยาสุรังครวมให้มีศสมอกรมพระราชวังหลัง ภายหลังพระองค์ทรงแคลงพระทัยกลัวจะเป็นศัตรุราชสมบัติ จึงให้สำเร็จโทษเสียทั้ง 2 คน พระเจ้าแผ่นดินประชวรหนักพระมหาอุปราชเห็นว่าคนนับถือเจ้าฟ้าพระขาวัญมาก แล้วก็ควรจะได้ราชสมบัติด้วย จึงลงมาประหารชีวิตเสีย ครั้นพระเจ้าแผ่นดินทราบ ทรง

พระโภมนัส จึงมอบราชสมบดีให้เจ้าพ้ำพระพิไชยสุรินทรราชนั้ดดาแล้วสวรรคต เจ้าพ้ำพระพิไชยสุรินทรกลัวพระมหาอุปราชจึงมอบราชสมบดีถวายซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินในจุลศักราช 1059 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (รายภูรเรียกว่าพระพุทธเจ้าเสือ เพราพระองค์ดุร้ายทำการผิดมากเป็นที่เดือดร้อนแก่รายภูรจึงได้เรียกดังนี้) มีพระราชโกรสพระราชธิดาหลายพระองค์ และที่สำคัญนั้นเจ้าพ้ำเพชรพระราชนอรสพระองค์ใหญ่ แล้วโปรดให้เป็นพระมหาอุปราชโกรสองค์ใหญ่ได้รับราชสมบดี ทรงพระนามสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (คำรายภูรเรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวทัยสระเพราพระองค์เด็จจอยู่พระที่นั่งบรรยงค์รัตนานาสน์ข้างทัยสระ อิกคำหนึ่งเรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงปลาเพราพระองค์โปรดเสวยปลาตะเพียน เพดานปลาาระให้) โปรดให้พระราชอนุชาพระบันทูรน้อยเป็นพระมหาอุปราช รับพระบันทูรเป็นที่ 9 มีพระราชโกรสพระราชธิดาหลายพระองค์ เจ้าพ้านเรนทรพระราชนอรสพระองค์ใหญ่ เจ้าพ้าอยพพระราชนอรสองค์ที่ 2 เจ้าพ้าประเมครพระราชนอรสที่ 3 สององค์นี้ต่างพระมารดาภักบพะองค์ใหญ่ จุลศักราช 1094 ปี พระเจ้าแผ่นดินประชวรหนัก พระมหาอุปราชเด็จจอยอกทรงผนวช เจ้าพ้านเรนทรพระราชนอรสพระองค์ใหญ่ก็ทรงผนวชด้วย พระเจ้าแผ่นดินมอบราชสมบดีให้แก่เจ้าพ้าอยพพระราชนอรสที่ 2 พระมหาอุปราชไม่ยอม ว่าถ้าได้กันเจ้าพ้านเรนทรพระราชนอรสพระองค์ใหญ่ จึงจะยอม พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้ว พระมหาอุปราชรับกันเจ้าพ้าอยพ เจ้าพ้าประเมคร เป็นศึกกลางพระนคร 2 เดือนจึงจับเจ้าพ้าอยพ เจ้าพ้าประเมครได้แล้วให้สำเริงโถงเสีย เจ้าพ้านเรนทรไม่รับพระมหาอุปราชจึงได้รับราชสมบดี ในจุลศักราช 1095 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (เมื่อสวรรคตแล้ว รายภูรเรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวในบรมโภส) มีพระราชโกรสพระราชธิดาหลายพระองค์ แต่ที่สำคัญนั้น เจ้าพ้าธรรมชาติเบศร์ พระราชนอรสพระองค์ใหญ่ เป็นกรรมชุนเสนาพิทักษ์ โปรดให้เป็นมหาอุปราช รับพระบันทูรเป็นที่ 10 ภายหลังเป็นโถงรับพระราชนอุญาณสันชีวิต เจ้าพ้าเอกทัศเป็นกรรมชุนอนุรักษ์มนตรี พระราชนอรสที่ 2 พระราชนิตาไม่โปรด ว่าไม่ได้เป็นพระมหาอุปราช เจ้าพ้าอุฐพเป็นกรรมชุนพรพนิต โปรดให้เป็นพระมหาอุปราช รับพระบันทูรเป็นที่ 11 พระราชนิตาตั้งพระราชนฤทธิ์จะให้วับราชสมบดีสนองพระองค์สืบไปในจุลศักราช 1120 ปี สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 สวรรคต พระมหาอุปราชพระราชนอรสที่ 3 ได้รับราชสมบดี ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 อยู่ในราชสมบดีหน่อยหนึ่ง แล้วถวายราชสมบดีแก่เจ้าพ้ากรรมชุนอนุรักษ์มนตรี พระบรมเชษฐา แล้วเด็จจอยอกทรงผนวช (รายภูรเรียกว่าชุนหลวงหาด) เจ้าพ้าเอกทัศ กรรมชุนอนุรักษ์มนตรี ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ใน

จุลศักราช 1121 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 มีพระราชโองการสพระราชนิศาลาฯ พระองค์ เสียกรุงแก่พม่า ในจุลศักราช 1129 ปี ราชคระภูมิกระจัดพลัծพระกันไป สันนิษฐานว่าคงเป็นสาเหตุของ 9 พระองค์

ในขณะเมื่อเสียกรุงแก่พม่านั้น บ้านเมืองเป็นจลาจล ต่างคนต่างตั้งตัวเป็นกักเป็นเหล่าหดหาย เจ้าหดหายต่ำบล พระยาทำแพงเพชรชี้เรียกว่าเจ้าตาก เที่ยวปรวนปรามมีชัยชนะตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่น-ดินในเมืองชนบุรี ในจุลศักราช 1130 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 ครั้นก้ายหลังเสียจริต ถึงสัญญาไว้ปลาสองอาเงินทองรายภูมิ ทำโภคภัณฑ์สามเณร หั้งเพรบบันพลเมืองมีความเดือดร้อน เป็นอันมาก หั้งในกรุงและหัวเมือง รายภูมิร้อมกันเป็นกบฏขึ้น แล้วจับพระเจ้าแผ่นดินสำเร็จโทษ เสีย ในจุลศักราช 1143 ปี แล้วจึงเชิญสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นดำรงราชสมบัติ และสร้าง กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ในประเทศไทย บางกอก ประดิษฐ์ฐานบรรมราชวงศ์จักรีมหากษัตริย์ศึกเป็นต้น ในจุลศักราช 1144 ปี ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมราชชนนีที่ 4 (นับหั้งกรุงเก่า) ภายหลังเรียนนามแผ่นดินตามพระนามพระพุทธธูปในวัด พระศรีรัตนศาสดารามว่า พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชนุชาติพระองค์หนึ่ง เดิมเป็นเจ้าพระ ยาสุรศิห์พิศนาวีราช ได้เคยไปทัพศึกใหญ่ๆ หลายครั้ง เป็นคู่กับพระองค์มา และเป็นคนกล้าหาญ ในการสังคามนานมาก ไม่มีคำแนะนำอย่างบรรดาศักดิ์สูงไว้ซึ่งจะสมควร จึงทรงพระราชนิศาลาฯ ตั้งให้มีศรีษะยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง เมื่อมีการทัพศึกจะได้ช่วยบ้องกันรักษาพระราชนิศาลาฯ จึงโปรดตั้งให้เป็นพระมหาอุปราช รับพระบัลลังก์เป็นที่ 12 สมเด็จพระพี่นางเธอ 2 พระองค์ พระองค์ ใหญ่เป็นกรมขุนพระเทพสุดาวดี พระองค์ที่ 2 เป็นกรมขุนพระศรีสุดารักษ์ มีพระราชนุชาติอยู่ตั่ง พระมารดา โปรดให้เป็นเจ้าพ้ากรมหลวงจักรเจษฎา พระอัครมเหสีเดิม มีพระราชโองการสพระองค์ใหญ่ เป็นเจ้าพ้ากรมหลวงอิศรสุนทร พระราชนิศาลาที่ 2 เป็นกรมขุนเสนาธิการ พระราชนิศาลาที่ 3 เป็นกรม หลวงศรีสุนทรเทพ พระราชนิศาลาที่ 4 เป็นเจ้าพ้ากรมขุนเทพยวดี ภายหลังเป็นกรมหลวง พระราชนิศาลาฯ พระราชนิศาลาฯ ตั้งอกนั้นสืบพระชนม์เสียแต่ยังไม่ได้ราชสมบัติ พระราชนิศาลาฯ ในการสมเด็จพระเทพสุดาวดี พระองค์ใหญ่เดิมเป็นพระยาสุริยกัย ผู้สำเร็จราชการเมืองนครราชสีมา ได้เคยทำศึกใหญ่ๆ แข่งแรง มาก มีความชอบในพระองค์มากกว่าในพระบรมราชวงศานุวงศ์ทั้งปวง จึงโปรดให้ตั้งเป็นสมเด็จพระ เจ้าหลานเชื้อ เจ้าพ้ากรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ ภายหลังทรงเห็นว่าศักดิ์ยังไม่สมควร จึงโปรดตั้ง ให้เป็นกรมพระราชนิศาลาฯ บัญชา ซึ่งทรงตั้งวังหน้าวังหลังไว้ดังนี้ เพื่อระ

ทรงเห็นว่าบ้านเมืองที่ดีขึ้นใหม่มีการทัพศึกอยู่เสมอไม่ขาด จะได้ช่วยปราบปรามราชตั้งสกรหังภายใน
พระนครและภายนอกราชอาณาเขต พระเจ้าหลานเรอในสมเด็จพระเทพสุดาวดี กรมสมเด็จ
พระศรีสุธรรมราษฎร์นอกนั้นก็โปรดให้เป็นเจ้าฟ้าต่างกรมทั้งสิ้น ครั้นสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระ-
ราชวังบวรสถานมงคลทิวงคตแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงชราลงมาก จึงโปรดให้ตั้งสมเด็จพระ-
เจ้าลูกเรอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสนทร ให้เป็นผู้จะรับราชสมบดีสืบพระองค์ต่อไป ตั้งพระราชพิธีใน
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระราชทานพระสุพรรณบัญและมอบสิริราชสมบดีให้รับพระบัณฑูรันบ
เบ็นที่ 13 ในจุลศักราช 1168 ปี เสด็จอยู่พระราชวังเดิม สมเด็จพระเจ้าลูกเรอเจ้าฟ้ากรมขุนเสนา-
นุรักษ์นั้น โปรดให้เป็นกรมหลวง เรียกว่าพระบัณฑูร้อย แล้วเสด็จสวัสดิคต ในจุลศักราช 1171
ปี สมเด็จพระเจ้าลูกเรอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสนทร ซึ่งได้รับพระบัณฑูรได้เสด็จขึ้นดำรงราชสมบดี
ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5 จึงโปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนาณุรักษ์เป็นกรมพระราชวังบวร
สถานมงคล รับพระบัณฑูรเบ็นที่ 14 มีพระอัครเหสีพระองค์หนึ่ง เป็นพระธิดากรมสมเด็จพระศรี
สุธรรมราษฎร์ มีพระราชโอรสชาย 3 พระองค์ พระองค์ใหญ่สืบพระชนม์เสียตั้งแต่แรกประสูติ พระ-
องค์ที่ 2 ทรงพระนามเจ้าฟ้ามกุฎ พระองค์ที่ 3 ทรงพระนามเจ้าฟ้าอ้อย พระราชาเทวีอีกองค์
หนึ่งเป็นพระเจ้าน้องนางเชอต่างพระมารดาแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 4 โปรดให้เป็นเจ้าฟ้า
กุณฑลทิพยวดี มีพระราชโอรส 3 พระองค์ พระราชาธิดาองค์หนึ่ง พระราชาโอรสพระองค์ใหญ่ทรง
พระนามเจ้าฟ้าอภารณ์ พระองค์ที่ 2 ทรงพระนามเจ้าฟ้ามหามาลา พระองค์ที่ 3 เจ้าฟ้าหยุงสืบพระ
ชนม์เสียตั้งแต่เยาว์ พระองค์ที่ 4 ทรงพระนามเจ้าฟ้าป้า มีพระราชโอรสด้วยพระสนมเอก เป็นพระ-
องค์ใหญ่มีพระชนมายากกว่าพระราชาโอรสหั้งป่วง โปรดให้เป็นกรมหมื่นเจษฎาธิบดินทร์ มีพระ-
ราชโอรสพระราชาธิดาอีกหลายสิบพระองค์ พระองค์ทรงประชวรไข้พิษสวัสดิคต มิได้กันสัมบูรณ์
ราชสมบดีให้ราชโอรสพระองค์ใด จึงเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยปรึกษาพร้อมกัน เห็นว่าพระเจ้า
ลูกเรอพระองค์ใหญ่มีพระชนมายาก รอบรู้ในราชกิจใหญ่น้อยหั้งป่วง สมควรจะดำรงราชสมบดี
รักษาแผ่นดินได้ จึงเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเรอ กรมหมื่นเจษฎาธิบดินทร์ขึ้นดำรงราชสมบดีเป็น
พระเจ้าแผ่นดิน ในจุลศักราช 1186 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6 เรียนนามแผ่นดิน
ว่า พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เรอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ ซึ่งเป็นพระราชา-
โอรสในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี 4 ด้วยพระสนม เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลรับพระ-
บัณฑูรันบเบ็นที่ 15 เพราะได้เป็นคู่คิดกับพระองค์ร่วมพระหฤทัยกัน มีพระราชโอรสพระราชาธิดา
หลายพระองค์ แต่ไม่มีพระอัครเหสีและพระราชาโอรสเป็นเจ้าฟ้า พระราชาโอรสพระองค์ใหญ่ๆ

สื้นพระชนม์เสียแต่ก่อนเยาว์มาก เมื่อทรงประชวรหนักทรงพระดำริสมอสิริราชสมบติให้ท่านเสนาบดีแล้วแต่ท่านจะเห็นพระองค์ได้ในพระบรมราชวงศ์ควรจะเป็นที่พึงได้ ก็ให้เชิญท่านพระองค์นั่งมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเดิม ท่านเสนาบดีปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎ ควรจะได้รับสิริราชสมบติ เพราะพระองค์เป็นสมเด็จพระบรมราชโภรสนั่นประเสริฐ ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5 จึงได้พร้อมใจกันอัญเชิญเสด็จขึ้นดำรงราชสมบติ ในจุลศักราช 1213 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระปรมินทรมหาลงกรณ์ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชนำริว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าน้อย ซึ่งเป็นกรมขุนอิศรครังสรรค์นั้น เป็นที่นับถือของคนเป็นอันมาก และเป็นพระอนุชาคู่กุ๊กคู่ยากด้วยกันมา ควรจะให้มีคยิ่งใหญ่กว่าพระบรมราชวงศานุวงศ์และกรุณพระราชนับรัสรานมงคลซึ่งรับพระบัณฑูรมาแต่ก่อน จึงพระราชทานพระบวรราชภิเบกษาให้เป็นพระบาทสมเด็จพระป่วงเนหาราเมศร มหาศรังสรรค์ พระบีบกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระบวรราชโองการพิเศษกว่าวังหน้าหง่าง ซึ่งมีมาแต่ก่อน มีพระชายาเดิมซึ่งเป็นหลานสมเด็จพระบรมราชที่ 4 ณ กรุงธนบุรี มีพระราชโภรษ 2 พระองค์ พระองค์เจ้านพวงศ์ เป็นกรมหนึ่งแห่งศรศิริวิลาส พระองค์เจ้าสุประดิษฐ์ เป็นกรมหนึ่งวิศณุนารถนิภาธร มีพระนางเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เป็นพระธิดาพระองค์เจ้าลักษนาณคุณพระราชนราษฎรที่ 2 ในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6 มีพระราชโภรษสั้นพระชนม์เสียในวันประสูติมีพระนางอิกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามพระองค์เจ้ารำเพยภราภิรัมย์ เป็นพระธิดากรมหนึ่งมattaพิทักษ์ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6 มีพระราชโภรษ 3 พระองค์ พระราชนิดาพระองค์หนึ่งพระราชนราษฎรพระองค์ใหญ่ ทรงพระนามเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระราชนิดาทรงพระนามเจ้าฟ้าจันทร์มูลพระราชนราษฎรที่ 2 ทรงพระนามเจ้าฟ้าจักรุณตรัตน์ พระราชนราษฎรที่ 3 ทรงพระนามเจ้าฟ้าภานุรังษีสว่างวงศ์ มีพระราชนราษฎรพระราชนิดาด้วยพระสนมอิกหล่ายสิบพระองค์ เมื่อทรงพระประชวรหนักดำริสมอสิริราชสมบติให้แก่ท่านเสนาบดีแล้วแต่จะเห็นพระองค์ได้สมควรเป็นที่พึงได้ และจะเป็นการเรียบร้อยไม่มีเหตุให้เชิญท่าแห้งที่สมควรนั้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเดิม ครั้นสรรคตแล้ว ท่านเสนาบดีปรึกษาพร้อมกันเห็นว่า สิริราชสมบติควรจะได้ในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ จึงได้พร้อมกันอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์กรมขุนพินิตประชานาถขึ้นดำรงราชสมบติ ในจุลศักราช 1230 ปี ทรงพระนามสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อถึงวันราษฎร์สิริราชสมบติพระชนม์ได้ 15 พรรษา และท่านเสนาบดีปรึกษาว่า พระองค์เจ้าย่อร์ช วัดซึ่งต้น กรมหนึ่นบรรจิไว้ใช้ชาญ ซึ่งเป็นพระโภรสมพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระบีบกล้าเจ้าหัวอยู่ มีวิชาเป็นช่าง

เชาวน์เกลากลังให้เป็นกรมพระราชวังรับพระบัณฑูรเป็นที่ 16 จะได้ควบคุมข้าราชการของวังหน้าต่อไป เป็นวังหน้าซึ่งมิได้เป็นพระราชโกรสพะเจ้าแผ่นดินใหญ่ และพระเจ้าแผ่นดินมิได้ทรงเลือกเอง เป็นที่ 1 ดังแต่กรุงทวาราวดีจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์”

เมื่อกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงศดแล้ว พระบาทสมเด็จพระปุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ประกาศยกเลิกตำแหน่งพระมหาอุปราชฝ่ายหน้าแล้วประกาศสถาปนาสมเด็จเจ้าพี่มหាពุชรรุณ- ทิศขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ดำรงตำแหน่งรัชทายาทต่อไป

**ลำดับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
บรรมราชวงศ์เชียงรายฯ**

ที่	พระนาม	ได้ราชสมบัติ	อยู่ในราชสมบัติ
1	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พระเจ้าอู่ทอง สร้างกรุง	712	20 ปี
2	สมเด็จพระรามศรีว แล้วออกจากการ ราชสมบัติ	731	1 ปีหย่อน
3	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ขุนหลวงพงว	732	13 ปี
4	พระเจ้าท่องจันทร สมเด็จพระรามศรีภลับ	744	7 วัน
5	สมเด็จพระรามราชา	749	15 ปี
6	สมเด็จพระอินทรราชที่ 1 พระนครอินทร	763	18 ปี
7	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 สามพระยา	780	17 ปี
8	สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ	796	16 ปี
9	สมเด็จพระอินทรราชที่ 2	811	22 ปี
10	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2	832	40 ปี
11	สมเด็จพระบรมราชามหาพุทธางกูร	871	5 ปี
12	สมเด็จพระรัชฎาธิราช	875	5 เดือน
13	สมเด็จพระไชยวราชาธิราช	876	14 ปี
14	พระยอดพิทักษ์	889	2 ปีกับ 6 เดือน
15	สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชាណราช	891	27 ปี
16	สมเด็จพระนหินทรราช	917	1 ปี

บรมราชวงศ์เบี้ยงรายสุโขทัยฯ

17	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 1 พระมหาธรรมราชา	918	23 ปี
18	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 2 พระนเรศวร	941	16 ปี
19	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 3 พระเอกาทศรุ	955	9 ปี
20	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 4 เจ้าฟ้าคริสตาวภาคย์	963	1 ปีกับ 2 เดือน

บรมราชวงศ์ทรงธรรมฯ

21	สมเด็จพระบรมราชาที่ 1 ทรงธรรม	964	26 ปี
22	สมเด็จพระบรมราชาที่ 2 พระเชษฐา	989	1 ปีกับ 7 เดือน
23	พระอาทิตยวงศ์	991	6 เดือน

บรมราชวงศ์ปราสาททอง

24	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 5 ปราสาททอง	992	26 ปี
25	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 6 เจ้าฟ้าไชย	1017	9 เดือน
26	สมเด็จพระสรพเนชญ์ที่ 7 พระศรีสุธรรมราชา	1018	2 เดือนกับ 20 วัน
27	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 3 พระนารายณ์	1018	24 ปี

บรมราชวงศ์บ้านพลอยฯ

28 สมเด็จพระมหาบูรุษ

1044

16 ปี

บรมราชวงศ์ปราสาททอง

29 สมเด็จพระสรพे�ชญ์ที่ 8

ขุนหลวงเสือ

1059

10 ปี

30 สมเด็จพระสรพे�ชญ์ที่ 9 ท้ายสระ

1068

27 ปี

31 สมเด็จพระบรมราชាណิราชที่ 3

พระบรมโกศ

1095

26 ปี

32 สมเด็จพระบรมราชាណิราชที่ 4

ขุนหลวงหาวัด

1120

ไม่ถึงปี

33 สมเด็จพระบรมราชាណิราชที่ 3

สุริยมรินทร์

1121

9 ปี

บรมราชวงศ์ตาก

34 สมเด็จพระบรมราชាណิร.

ขุนหลวงตาก

1130

15 ปี

บรมราชวงศ์จักรีมหากษัตริย์ศักดิ์

35 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 4

พระพุทธยอดฟ้า

1144

27 ปี

36 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5

พระพุทธเลิศหล้า

1171

15 ปี

37 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6

พระนั่งเกล้า

1186

27 ปี

38 สมเด็จพระเจ้าเมนทรมหามงกุฎ

1213

17 ปี กับ 6 เดือน

39 สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์

1230

—

**ลำดับวังหน้าซึ่งมีมาแต่กรุงทวาราวดี
จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์
บรรมราชวงศ์เชียงราย**

วังหลวง	วังหน้า	
บรรมไตรโลกนาถ	1. สมเด็จพระอินทรราชพราหมณ์/oros	796
สมเด็จพระอินทรราชที่ 2	2. พระบรมราชาพราหมณ์/oros	811
พระรามาธิบดีที่ 2	3. พระอาทิตยวงศ์พราหมณ์/oros	832
<hr/>		
บรรมราชวงศ์เชียงรายสุโนหยอด		
สรรเพชญ์ที่ 2	4. เอกากษัตริย์ รับพระราชโองการ	941
สรรเพชญ์ที่ 3	5. เจ้าพ้ำสุทัศน์ พราหมณ์/oros	955
<hr/>		
บรรมราชวงศ์ทรงธรรม		
บรรมราชาที่ 1	6. เจ้าหมื่นศรีสวัสดิ์ พราหมณ์/oros เลี้ยง	964
<hr/>		
บรรมราชวงศ์ปรสาททอง		
สรรเพชญ์ที่ 7	7. พระนางรายณ์เป็นเจ้า พราชนัดดา	1018
สรรเพชญ์ที่ 8	8. เจ้าพ้ำเพชร พราหมณ์/oros	1059
สรรเพชญ์ที่ 9	9. เจ้าพ้ำพร พราชนอนุชา	1068
บรรมราชาธิราชที่ 3	10. กรมขุนเสนาพิทักษ์ พราหมณ์/oros	1103
	11. เจ้าพ้ำกรมขุนพรนนิค พราหมณ์/oros	1119
<hr/>		

บรมราชวงศ์อักษรไทย

รามาธิบดีที่ 4

12. เจ้าพระยาสุรศึก

พระราชนูชา 1144

รามาธิบดีที่ 5

13. กรมหลวงอิศรสุนทร

พระราชนูรศ 1169

รามาธิบดีที่ 6

14. กรมหลวงเสนาณรงค์

พระราชนูชา 1171

ปกรณ์กรมทางการ

15. กรมหมื่นศักดิพลเสพ

พระบรมวงศ์ 1186

ปกรณ์กรมทางการ

16. เจ้าพักรมขุนอิศเรศ

รับพระบรมราชโองการ 1213

17. กรมหมื่นบรรพวิชัยชาญ

บวรวงศ์เชอ 1230

พระราชวิจารณ์ จคหนายเหตุความทรงจำ กรมหลวงนรินทรเทว

หนังสือจดหมายเหตุความทรงจำเรื่องนี้มีประวัติความเป็นมาดังนี้ คือ เดิมเมื่อปีวอก
รัตนโกสินทรศก 127 (พ.ศ. 2451) หอพระสมุดวชิรญาณได้วับจดหมายเหตุเรื่องนี้มาจากราชที่ 2 เป็น
เรื่องพงศาวดารไทย ตั้งแต่เดิมกรุงเก่าแก่พม่าเมื่อปี พ.ศ. 2310 มาจนถึงปีมะโรง พ.ศ. 2363
เมื่อปลายรัชกาลที่ 2 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เห็นหนังสือเรื่องนี้มีเนื้อความ
แปลงจึงได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงแล้วทรง
พระราชนิรันดร์ว่าจดหมายเหตุเรื่องนี้แปลงประหลาดกว่าหนังสืออื่นด้วยโวหาร และท่วงทีถ้อยคำเป็น
สำนวนผู้หญิง ผู้แต่งหนังสือเรื่องนี้เป็นผู้รู้เรื่องรา瓦ภัยในใกล้ชิดมาก และกระบวนการใช้ถ้อยคำ
ทำให้เห็นว่าจะเป็นเจ้านายในพระราชนิรันดร์เป็นผู้แต่งหนังสือนี้ จึงทรงพระราชนิรันดร์ให้ผู้แต่ง
หนังสือ เมื่อทรงพิเคราะห์ถ้อยคำที่ปรากฏในหนังสือนั้นโดยละเอียด ทรงพระราชนิรันดร์เห็นว่า ผู้ที่
แต่งจดหมายเหตุเรื่องนี้ คือ พระองค์เจ้ากุ๊ พระเจ้าน้องนางเชอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกซึ่งเรียกันว่า “เจ้าครองวัดโพธิ์” และมีพระนามกรมในรัชกาลที่ 4 ว่า “กรมหลวงนรินทร
เทว” นอกจากข้อสำคัญที่กล่าวแล้วยังมีหลักฐานที่สังเกตในหนังสือนั้นอีก 2 แห่ง คือ แห่งหนึ่งเมื่อ
กล่าวถึงสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพสันพระชนม์ กล่าวในหนังสือนั้นว่า

“วันเดือนแปด” แรมค่ำหนึ่ง ปีมะโรงสัมฤทธิศก เจ้าฟ้ากรมพระสุนทราบเทพสันพระชนม์
ไไว้พระศพบนปราสาท พระโองการตรัสสั่ง กรมหมื่น ว่า สัณหลุกคนนี้แล้วพระเนตรมิสีด้าน
พระกระนั่งสีด้าน อาการนอนตลาดเจ้าดูชำรุดเสิด อย่าทูลเลย” อิกแห่งหนึ่ง เมื่อกล่าวถึงกรม
หมื่นนรินทรพิทักษ์ พระสามีของกรมหลวงนรินทรเทวสันพระชนม์ ในหนังสือนั้นว่า

“ณ เดือน ๕ จุลศักราช ๑๑๗๙ ปีฉลูนพศ ก กรมหมื่นสันพระชนม์ ประชุมเพลิง ณ วัด
ราชบูรณะ” ความที่กล่าวถึง กรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ เรียกในหนังสือแต่ว่า “กรมหมื่น” เนย ๔ ทั้ง
๒ แห่ง และเมื่อกรมหมื่นสันพระชนม์ในหนังสือนั้นว่า “สันชนมายุ” แทน สันพระชนม์ และ
ใช้คำว่า “ประชุมเพลิง” แทน “ถวายพระเพลิง” ทำให้เห็นชัดว่า ผู้ที่แต่งหนังสือคือ กรมหลวง
นรินทรเทว เพราะกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์เป็นพระสามีของท่าน จึงเรียกแต่ว่า “กรมหมื่น” ไม่ออก
พระนามและสมควรความที่เล่ากันมาว่า กรมหลวงนรินทรเทว ท่านถือว่าพระสามีใช้เจ้าในราช-

ตรากูล เคยให้หนอนกรานพระเจ้าลูกเธอ จึงใช้คำลดลงมาแต่ว่า “สันชนมายุ” และ “ประชุมเพลิง” แต่ยังมีหลักฐานที่สำคัญกว่าในประกอบต่อมาอีก ด้วยกรณีหลวงนรินทรเทวีได้ทรงเก็บอากรตลาดท้ายถนนต่อจากเจ้าพักราชหลวงศรีสุนทรเทพ สมด้วยกระแสรับสั่งอันปรากฏในหนังสือนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช จึงทรงยุติว่า กรมหลวงนรินทรเทวีเป็นผู้แต่งหนังสือเรื่องนั้น

หนังสือพระราชวิจารณ์เรื่องนี้ เป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง จะพิจารณาได้จากที่พระเจ้าบรมวงศ์เชอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ไว้ในคำนำพิมพ์ พ.ศ. 2459 ว่า

“หนังสือพระราชวิจารณ์เรื่องนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตราไว้เป็นพระราชบัญญัติ เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้ทรงพยา想像มากไม่ใช่แต่ทรงพระราชนิจัยข้อความในจดหมายเหตุดิฉันสอบเที่ยบกับคดีที่ได้ทรงทราบมาเท่านั้น ได้โปรดให้ค้นหนังสือเก่า เช่น หมายรับสั่ง สำเนาพระราชสาส์น ศุภอักษร และหนังสืออื่น ๆ มาทรงสอบสวนเองโดยถ้วนถี่ ความข้อใดทรงพระราชนิจัยให้เห็นว่า ก็ทรงแสดงข้อนั้นๆ ไว้ให้รู้โดยชัดเจน ในการที่จะแสดงนั้นยังทรงพระราชนิจัยให้เห็นว่า ยังไม่ได้ทรงทราบมาเท่านั้น ลงเต็มสำเนาผู้อ่านจะเบื้อ ก็ทรงพระอุทาหะเก็บเนื้อความแต่ท่าทีมีสาระ มาลงในพระราชวิจารณ์ ต่อแห่งได้ทรงพระราชนิจัยให้เห็นว่า หนังสือเดิมควรอ่านตลอด จึงลงไว้เต็มสำเนา เพราะจะนั้นถ้าพิเคราะห์ดูในหนังสือพระราชวิจารณ์จะเห็นได้ว่า พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ทรงได้ทรงพระราชนิจัยไว้ตั้งแต่เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙ หรือจะรู้เห็นได้ด้วยยกนั้นแก่บรรดาผู้เข้าใจใส่ศึกษาโบราณคดีทั่วไป ถึงผู้ที่ไม่มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดพระองค์ ถ้าอ่านหนังสือเรื่องนี้ดูโดยพิเคราะห์ก็จะเห็นได้ว่า ในการที่ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงทราบมาแล้วว่า เป็นข้อความที่ควรจะถูกดำเนินการตามกฎหมาย แต่ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ควรบรรดาผู้ศึกษาโบราณคดีจะถือว่าเป็นของวิเศษ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเรื่องนี้ จึงทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเล่มนี้”

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชนิจัยจดหมายเหตุความทรงจำ กรณีหลวงนรินทรเทวีเป็นตอน ๑ เพื่อชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงอย่างถ่องแท้ พระราชวิจารณ์ทรงแทรกสิ่งควรรู้ไว้มากมาย เพื่อเป็นการอธิบายเพิ่มเติมหรือยกเหตุการณ์ในพระราชพงศาวดารมาเปรียบเทียบ จะนั่นบางตอนจึงมีพระบรมราชินิยมยาวยาหลายหน้า บางตอนถ้าความจำจำแจ้งแล้ว หรือ

ถูกต้องตามพระราชพงศาวดารก็จะไม่มีพระบรมราชโองการมากนัก
พระราชวิจารณ์ จดหมายเหตุความทรงจำ กรมหลวงนรินทรเทว
กล่าวถึงพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระที่นั่งสุริยันรินทร์ ทหารจะใช้บืนยิงต่อสู้ข้าศึก
ไม่ได้

3. ประจุบันทุกหน้าที่มิให้ยิงสู้ข้าศึก

3. เรื่องยังบันไม่เป็นปลายกรุงเก่า คูเจ้าต้องกันมากนัก เครื่องศัศตราธน เห็นจะขัดสน
มาก อย่างไขวเซกัน มีบันไม่มีลูก มีลูกไม่มีบัน อาวุธที่จ่ายออกมาก็ชำรุดทรุดโทรม บันเอาไปยิง
ก็จะเกิดอันตรายเนื่อง ฯ แต่กบ้าง ตกรงบ้าง ยิงไม่ออกบ้าง ยิงไม่ได้บ้าง เชื้อข่ายดเห็นการยิงบัน
ยากเสียเต็มที่ ครัวนี้ก็เลยกลัวไม่คร่าวจะมีครอกล้ายิงอยู่่องแล้ว ชาํเจ้านายและผู้ดีก์พากันสวิง savvy
กลัวอะไรต่ออะไร ตึ๊ดแต่พ้าร้องเป็นตันไป เป็นปกติของผู้ดีชั้นหนึ่ง

4. แผ่นดินตันอยู่หน้าที่วัดแก้ว ได้ยิงสู้พม่าครั้งหนึ่งดังคาดโทษมิให้ยิง ให้แจ้งศาลาก
ก่อน พม่าล้มໄไว 3 บี

4. คำที่เรียกว่า แผ่นดินตัน หมายความว่าเจ้ากรุงธนบุรี เรื่องที่เจ้าต่อไปถึงจะยิงบัน
ต้องบอกศาลามีในที่อื่นคล้ายกัน เช่น จดหมายหลวงอุดม และมีคำเล่าถึงเรื่องหม่อมเพ็ง หม่อมแม่น
ซึ่งเป็นคนขวัญอ่อนกลัวบัน ข้อนี้นับว่าเป็นพยานอิกเรื่องหนึ่ง

ตอนนี้ทรงกล่าวถึงความอ่อนแองของสมเด็จพระเจ้าเอกทศในการศึก ซึ่งไม่สนใจหัวใจใน
การทหาร ผู้แต่เชพสุกบันทางสนนกำนัล จะนั่นหารจึงใช้อาวุธบังกันเมืองไม่ได*

ในพระราชวิจารณ์นั้น มีข้อความที่ทรงพระราชวิจารณ์ไว้ว่าความขบขันหลายตอน เช่น

8. พม่าชุดอุโมงค์เข้าเผาเมือง ได้ด้านวังหน้าก่อน

8. ที่ว่าพม่าชุดอุโมงค์ในที่นี้ ชุดรองลงไปตามริมกำแพง เอาเชือเพลิงเผาให้กำแพงทรุด
ดูถูกพม่านี้กำลังอะไร จะยกหักเข้าในกำแพงก็ไม่ได้ คูเดอะ ชาวเมืองช่างนั่งให้พม่านมาสุมไฟ
ริมกำแพงได้มันเหลวเข้าหากันหังส่องผ่าายเช่นนี้

23. ณ บีชวดสัมฤทธิศึก ไปตีเมืองนครหนังราชสีมา

23. เรียกเมืองนครราชสีมาเติมหนังลงไปเต็มที่ เห็นจะผ่านมาจากการเรืองขุนสิงห์พาก
ความบางตอนหากไม่ต้องกันกับพระราชพงศาวดารหรือคลาดเคลื่อนไปบ้าง ก็จะทรง
พระราชวินิจฉัยไว

52. บีระงัมต้มะಡาก พระยาเจ่งพากรัวหนนมีมาพึงพระบารมี

52. ตอนนี้คลาดกับพงศาวดาร ในพงศาวดารลงไว้ว่าชุดศึกราช 1136 บีระเมียจศก.

* สามกรุง ของ น.ม.ส. หน้า 12-13

มั่นใจแผ่นดินพม่าทราบว่าเมืองไทยกลับฟื้นตัวขึ้น จึงให้ลงมาเกณฑ์มอญเมืองเมะตะมะตงค่ายปลูกยุ่งลงที่ท่าดินแดงสามสบ เกณฑ์มอญขนลำเลียงผ่อนข้ามเนา แต่เจ้าเมืองเมะตะมะเก็บเงินทองแก่พวกครัวรำมัญพลเมืองได้รับความเดือดร้อนนักเป็นขบถ ยกตัวขึ้นไปได้เมืองจิตตอง เมืองแหงชาไปล้อมเมืองย่างกุ้งไว้เจ้าอังวงจึงให้อะแซวุ่นกีมาติพากมอญแต่กกลับลงมา พากมอญจึงได้หนีเข้ามาเมืองเรา แยกกันเป็นหลายพวก มอญครัวนี้คือมอญพากพระยาเจ่ง

ข้อความบางตอนเป็นสำนวนเก่า ทรงช่วยตีจิง เช่น

103. เหตุผลกรรมของสัตว์ พื้นแผ่นดินร้อนราชภูมีมือนผลไม้มีเมื่อต้นแผ่นดินเย็นด้วยพระบารมีชุ่มพื้นชั้นผลงานมีแก่น ปลายแผ่นดินแسنร้อนรุ่มสมรากโคน โคนล้มตามแผ่นดินด้วยสั้นพระบารมีแต่เพียงนั้น

103. บำรุงจึงเรื่องความเดือดร้อนในที่นี้ เป็นสำนวนเก่าดี ก่อตัวด้วยความสังเวชและความเคารพ

บางเรื่องที่เป็นเรื่องในวังกุณหลุงนิทรเทวี ทราบโดยละเอียด และบางเรื่องก็ไม่มีปรากฏในพระราชพงศาวดาร

135. ณ ปีເກາະຕັນປີ ມີບັນທຶດ 2 ດວຍ ເຂົ້າວັນໜ້າຈັບຕົວໄດ້ປະທາງຊື່ວິຫຼຸງຜູ້ເຫັນເອົ້ອບຸຕຣໝູງ 1 ບຸຕຣໝາຍ 2 ເກສ ບຸຕຣໝາຍ 2 ຈຸ່ຍ ບຸຕຣໝູງອູ້ວັງຫລວງ ພະຍາອກຍົມຄຸກທີ່ ບຸຕຣໝູງ 2 ອູ້ວັງຫລວງ ພະໂອງກາຮທຽງ (ສົ່ງ) ສັ້ນທີ່ 3 ດວຍ ໄທປະທາງຊື່ວິຫຼຸງພວມກັນ ພ່ວ ແມ່ ລູກເປັນເສົ້າ

135. ความในวังนี้ทราบละเอียดออกไปกว่าในพงศาวดาร ພະຍາອກຍົມຄຸກທີ່ ຜູ້ນີ້ເດີມເປັນຫຸນຫລວງ

136. ດັກລາງປີເກາະໃນວັງຫລວງ ເພີ້ງ ກອງຄໍາ ມອນ ຈາກທີ່ທຳຜິດຄິດມີຂອບ ສີບສວນເປັນສັດຍເນື່ອນຄຸນລະ 100

136. ເຮືອນນີ້ໃນປະກາດ

บางเรื่องตรงกับพงศาวดาร ກົຈະທຽງພະරະຈາວີນິຈິນຍ້ວ່າ ຖຸກຕ້ອງຕຽງກັນ

139. ດັກປະໂຮງຈົກຄວາຍພະເພັລິງແພັນດິນຕັນທີ່ວັດບາງຢີເວືອ ມີການຫຮສພນໂກຈພວມເສົ້າ

139. ປາປັນກິຈເຈົ້າກຽງຫຸນ ວັດບາງຢີເວືອ ຕຽງກັບພັງຄວາດ

ພະບາທສົມເຈົ້າພວະຈຸລຈອມເກລັ້າເຈົ້າອູ້ໜ້ວ ທຽງພະບານພະຈາວີນິຈິນຍ້ວ່ອງເຈົ້າຕ່າງກົມໄວ້ຢືດຍາມາກ ນັບເປັນກາໄທ້ຄວາມຮູ້ອັກປະກາຫນີ້

184. ດັກວັນສຸກົງ ເດືອນ 12 ແຮມ 11 ຄໍາ ສມເຈົ້າຕັ້ງສາ ເຈົ້າພັກພະຍາແຫັສຸດາວີເສດີຈຸ່ສ່ວຽຄາລີຍ

184. ขอให้สังเกต สมเด็จพระสรีสุธรรมทิ เรียกเจ้าพักรมพระยาครีสุตราภักษ แด่สมเด็จพระเทพสุธรรมทิ เรียกเจ้าพักรมพระยาเทพสุธรรมทิ ดูถูกต้องดีหนักหนา เพราะเหตุที่เจ้ากรรมสมเด็จพระเทพสุธรรมทิ เป็นพระยาพาณทอง เจ้ากรรมสมเด็จพระครีสุตราภักษเป็นพระ

ต่อไปเป็นพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเจ้าต่างกรม ซึ่งมีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าเป็นอันมาก จะไม่ขอนำมากล่าว ณ ที่นี้

ข้อความที่กรรมหลวงนิวนทร์เว็บนทึกไว้นั้น มีความที่เป็นสุภาษิต ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงระลึกถึงเรื่องราวในแผ่นดินรัชกาลซึ่งมีมา ก่อนสมจริง คือ

229. ณ วันพุธ เดือน 10 ขึ้น 5 ค่ำ สำเร็จโทษตัดไม้ไว้หน่อ ผ้าพ่อไม่เลี้ยงลูกสำเร็จโทษเสียด้วยกัน ณ วัดปทุมคงคา (คนอื่น) ทั้งนั้นประหารชีวิตที่สำหรับ

229. เรื่องตัดไม้ไว้หนามหน่อ ที่ท่านผู้เขียนท่านนายลังไว้ในที่นี้ นิยมการเก่าเมื่อเวลาเปลี่ยนแผ่นดินครั้งแรก วังหน้าหูลขอจะให้อาลูกเจ้ากรุงชนไปล้มน้ำเสีย ตามคำสุภาษิตเขาว่า ตัดหวยอย่าไว้หนามหน่อ ผ้าพ่ออย่าไว้ลูก แต่ว่าหลวงทรงเห็นเป็นการดุร้ายเหลือเกินนักไม่ยอมให้ทำ วังหน้าจึงทำนายไว้ว่า แล้วจะได้ยกแก่ลูกหลาน ครั้นเมื่อเกิดเหตุครั้งนี้พากันเห็นว่าคำที่วังหน้ารับ สั่งนั้นถูก

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมอันลือชื่อ คือ นิราศนรินทร์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระบรมราชวินิจฉัยไว้

231. สมเด็จพระบีดุจนา กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จไปปราบพม่าที่ล้อมกลางไว้

231. สมเด็จพระบีดุจนา คือ กรมพระราชวังบวรมหาเสนาสนุรักษ์ เสด็จไปไม่ทัน การเสด็จครั้งนี้เป็นเวลาที่นายนิกรริเบอร์วินทร์ แต่งโคลงนิราศที่มีชื่อเสียงมาก

เรื่องงานประดุจวัดสุทัศน์ ที่ไม่มีใครรู้เรื่องราواะเอียดนัก แต่กรรมหลวงรินทร์เทวีบันทึกไว้

239. แล้วทรงพระดำริให้ช่างเขียนเส้นลายบนประดุจวัดพระใหญ่ยกเข้าไป ทรงพระครัวลงลายพระหัตถ์สลักภาพกับกรมหมื่นจิตรภักดี

239. เรื่องงานประดุจวัดพระใหญ่ ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่าพระโโต คือ พระครีศากยมุนีวัดสุทัศน์ นี้ได้ความขัดเจนนัก ประดุจที่ไม่มีใครรู้ เลากันไปต่างๆนานา แต่ที่ทรงเองเห็นจะเป็นนานกาง เมื่อรัชกาลที่ 4 ทรงสร้างพระอุโบสถ วัดราชประดิษฐ์ มีพระราชประสงค์อย่างจะให้สลักบนอย่างพระวิหารพระครีศากยมุนี โปรดให้กรมขุนราชสีห์ และช่างสลัก มีพระยาจันดาวังสรรค์เป็นต้น ไปคิดอ่านสลักให้เหมือนเช่นนี้ไม่สำเร็จ ต้องสลักเป็นสองชั้นซ้อนกันลง เพราะถากไม่เป็น พระ-

นาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าทรงถากรูปหันดีนัก จึงได้ถากลายนานี้ได้ เพราะเป็นการเหลือวิสัยที่ช่างเขียนหรือช่างสลักจะทำ

กรมหลวงนรินทรเทวี บันทึกเหตุการณ์เกิดอหิวาตกโรค ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ในต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 3

253. ณ วันศุกร์ เดือน 6 แรม 1 ค่ำ ประจุบันกาล เกิดมรสังเคราะมยุทธ์ เพียงแผ่นดินจะทรุดลงด้วยลมพยุขึ้นวิบเชิงผุ่นเมืองม้ายพินาศ รอตชีวิตมด้วยเท (ะ) วงศ์ ดำรงทรงปกพิน เป็นปืนสุราโลก ดับโกรังนันเขญ กลับชุมเย็นระงับร้อน ผ่อนถึงพรหมลิขิต

253. คำที่กล่าวดังกึกกอกอยู่นี้ คือเกิดอหิวาตกโรค เป็นอย่างแรง ที่ออกซื้อกันอยู่ว่าเป็นมะโรง ถึงในปูมก็จดหมายลงไว้ด้วยว่า ว่าวันพุทธสบดีเดือน 7 ขึ้น 6 ค่ำ เพลาค่ายามเศษทิศพายัพ เห็นเป็นแสงไฟจันอากาศ หมา คน เป็นโรคลงรากตายมาก พระยาสมุทรหนีจากเมืองวันจันทร์ เดือน 7 ขึ้น 10 ค่ำ ยิงอภูนา รุ่งเช้าแห่พระ ประจำ ประจำ คนแห่ตายมาก พระสงฆ์หนีวัด คฤหัสส์ หนีบ้าน ตาย 30,000